

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN ES-SUYÛTÎ

Dr. Ahmet Kazım Ürün* □

Arap dili ve edebiyatında eser vermiş binlerce edip gelip geçmiştir. Herbiri öğrendiği bilgiler üzerine yeni bilgiler ekleyerek bunları kendilerinden sonraki nesle bırakmışlardır. Kimi tek eserle, kimi yüzlerce eserle dil ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlardan birisi de Arap dili ve edebiyatında belki de en çok eser veren Celâluddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî'dir. Yazarı ele almadan önce ondan önceki dönemlerde gramer ve belagat alanında yapılan çalışmalara kısaca değinmemizde yarar olacağı kanaatindeyim.

Arap edebiyatında filolojik çalışmalar, Kur'an'ın yazılması, kitap haline getirilmesiyle başlamış, gramer de, kıraat ilmine bağlı olarak doğmuştur. Gramerle sıkı sıkıya bağlı ilk önemli çalışma, Ebu'l-Esved ed-Du' elî (1) (69/688) tarafından Kur'an'da kelime sonlarının harekelenmesi (yani harf şeklinde müstakil karşılıkları bulunmayan kısa seslilerle kelime sonundaki çekim eklerinin ayrı işaretlerle gösterilmesi) olmuştur.

Bütünü ile Arap filolojisinin kuruluşu ve bu arada gramer ve lügat çalışmaları, hicri ilk yüzyılın başlarında kurulan iki yeni şehirde, önce Basra'da sonra onunla birlikte Kûfe'de gerçekleşti. Bu iki muhitteki dil ve edebiyat çalışmaları, farklı prensipleri, meseleleri kendilerine mahsus bir görüşle ele alış ve inceleme tarzları, dolayısıyla ihtilafı, münakaşaları olan iki filoloji mektebinin doğması sonucunu getirdi. Bu çalışmaları sırasında Basralılarla önceleri onlardan istifade ederek yetişirken, ikinci yüzyıl sonlarında ayrı bir grup teşkil

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

1 Nahiv ilminin kurucusu hakkında değişik görüşler olmakla birlikte kaynakların çoğu, bu ilmi Ebu'l-Esved'in kurduğunu, onun da 'Alî b. Ebî Tâlib'den öğrendiğini rivayet ederler. Ebu'l-Esved hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtib*, s.6-12; ez-Zubeydî, *Tabakât* s. 13-19; Yâkût, *İrşâd* XII, 34 vd.; İslam Ansiklopedisi, IV, 75 vd.

eden Kûfeliler, hararetili bir yarışma içindeydiler. Basra mektebi mensupları, lehçesi fasih bedevilerden duydukları şekilleri esas kabul etmişler, ancak güç halde kıyasa başvurmuşlardır. Kûfeliler ise umumiyetle kıyasa ve bu yolla varılan kaidelere bağlı kalmışlardır.

Dil çalışmalarının hazırlık safhaları bir yana bırakılırsa nahve dair kitap yazmış olması gereken ilk alim 'Abdullâh b. Ebî İshâk (127/745)'tir. İkinci olarak da 'İsâ b. 'Umer eş-Şekâfi rivayet edilir. Ele aldığı mevzuları, hudutlarını, istilahlarını tayin ettiği sistemli disiplinler haline sokan el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (175/791), lügat ve gramer çalışmalarına da yön verdi. Onun nahve dair bilgilerini, talebesi Sibeveyh (180 ? / 796)'e borçluyuz. Sibeveyh, Arapça'nın gramerini çok defa en küçük noktalarına kadar tesbit eden meşhur **el-Kitâb**'ında, İsa b. 'Umer eş-Şekâfi'nin bir eserini esas olarak almış, muhtevasını hocası el-Halîl'in ve bir dereceye kadar da başkalarının bilgileriyle genişletmiştir. Bu eser, daha sonraki eserler için örnek teşkil etmiş ve asırlar boyunca değerini korumuştur.

Daha sonra dil konusunda eser veren dilcileri şöyle sıralayabiliriz. **el-Muktadab** adlı eseriyle el-Muberrred (285 / 898), **el-Usûl** ve **el-Cumel** adlı eserleriyle İbnu's-Serrâc (316/929), ez-Zeccâcî (337/949), es-Sirâfî (368/979). Basra mektebi mensupları arasında Sibeveyh'den sonra da büyük alimler birbirini takip etti. el-Ahfeş (207/822), Ebû 'Ubeyde (210/825), Ebû Zeyd el-Ensârî (223/837), sarfla nahvin hudutlarını belirli bir şekilde ayıran el-Mâzinî (249/863), İbn Dureyd (321/933), ve yukarıda adı geçen şahıslardan ez-Zeccâcî hariç hepsi bu ekolün mensubudurlar. Umumiyetle er-Ruâsî (187/803) ile başlatılan Kûfe mektebi mümessilleri ise el-Kisâfî (189/805), onun talebesi el-Ferrâ (207/823), Ebû 'Amr eş-Şeybânî (213/829), İbnu's-Sikkî (244/858), Şa'leb (219/904) v.b.'dir. Bu iki kolun hararetili çalışmalarının Arap diline büyük katkısı olmuştur. Bağdat'ta teşekkül eden ve Ebû 'Alî el-Fârisî (377/987), İbn Cinnî (392/1001) gibi alimlerin temsil ettikleri yeni bir mektep, bu çalışmalara uzlaştıncı bir yön vermiştir. Bu üçüncü mektebe mensup filologlarla daha sonra Endülüs'te, Mısır'da teşekkül eden mekteplerde dil alimleri daha ziyade hicri dördüncü yüzyılın sonuna kadar toplanan malzemeyi, yazılan eserleri kaynak edinmişler ve eski çalışmaları bazan yeni görüşler yeni tasniflerle tekrar ele almışlar; özetleme ve şerh etme yoluna gitmişlerdir. Kurtubalı İbn Madâ (592/1196) eski dilcilerin nahivle ilgili görüşlerini reddetmişti. Fakat bu istenen alakayı görmedi. Türkçe'ye dair eserler de yazmış olan **Kitâbu'l-İdrâk**'ın yazarı Gır-

natalı Ebû Hayyân (745/1345), meşhur **Elfiye** müellifi İbn Mâlik (672/1274), Endülüs mektebi mensuplarındandır.

Mısır mektebine bağlı olanlar arasında, meşhur **el-Kâfiye** sahibi İbnu'l-Hâcib (646/1249), **Muğni'l-Leblb** yazarı İbn Hişâm (761/1360) ve konumuzu teşkil eden es-Suyûtî'yi görmekteyiz.

Kısaca işaret edilen dil çalışmalarında çağdaş müelliflerin filoloji karşılığı olarak kullandıkları fıkhu'l-lugaya dair olanlar da vardır. İbn Cinn'in **el-Hasa'is**'inde hususî şeklini bulan ve İbn Fâris (395/1005)'in **es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luga ve Sunenil-'Arabiyye fi Kelâmihâ** adlı kitabıyla devam eden bu nevi eserlerde dilin mahiyetli ele alınmakta, bilhassa Arapçayla ilgili problemler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra değineceğimiz es-Suyûtî, bu konuda kendisinden sonraki nesil için kaynak olacak mükemmel eseri **el-Muzhîrî** yazmıştır (2).

Belağat ilmi, Araplarda Cahiliye devrinde bir ilim olarak bilinmiyordu. Fakat onlardan bize kadar ulaşmış olan şiir ve hitabet gibi edebi mahsullere göz attığımızda Cahiliye devri Araplarının fasih ve bellî konuştuklarını yani belağat sanatının pratikte uyguladıklarını görürüz.

İlk dönemlerde bedî veya beyan kelimeleri, belağat yerine kullanılıyordu. Nitekim İbnu'l-Mu'tezz (296/908), belağat sahasında telif ettiği eserine **el-Bedî** ismini vermiştir. Daha sonra bu isimler belağat ilminin bölümleri için kullanılmıştır.

Belağat ilminde ilk eserin yukarıda adı geçen bir günlük halife İbnu'l-Mu'tezz'e ait olduğu rivayet edilmektedir. **Kitâbu'l-Bedî** adındaki bu eseri 274/887 yılında yazmıştır. Daha sonra bu konuda sırasıyla şu eserler telif edilmiştir. Ebu'l-Ferec Kudame İbn Ca'fer'in **Nakdu's-Şi'rî**, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin **Kitâbu's-Sina'ateyn**'i, İbnu'r-Reşîk'in **Kitâbu'l-'Umde**'si, nihayet bu sahada bir şaheser olan 'Abdu'l-Kâdir el-Curcânî (471/1078)'nin **Esrârü'l-Belâğâ**'sı ile **Delâ'illu'l-'icâz**'ı ki ez-Zemahşerî (538/1143), **Esâsu'l-Belâğâ**'sını yazarken özellikle bu iki eserden çok istifade etmiştir. es-Sekkâkî'nin **Miftâhu'l-'Ulûm**'u, et-Teftezânî'nin **el-Mutavvelî** ve 'Abdu'l-Kâdir el-Bagdâdî'nin **Hizânetu'l-Edebî**.

2 Çetin, N.M., Arabistan Maddesi, Küçük Türk İslam Ansiklopedisi, 2. Fasikül, M.E.B., İstanbul, 1978, s. 150-152.

Özetle hicri dördüncü ve beşinci asırdan sonra pek çok arap edibi bu konu üzerinde kitaplar yazmışlardır. Bunlardan birisi de yazımıza konu olan es-Suyûtî'dir.

Tam adı Celâluddîn Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. Kemâliddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfi'î'dir. Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûklüler devletinin son zamanlarında Kahire'de yetişen ve Arap dilinde en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biri ve belki de birincisidir.

es-Suyûtî, 1 Recep 849'da Kahire'de doğmuştur. Çağdaşlarından meşhur Muhammed b. 'Abdurrahmân eş-Sehâvî'nin belirttiğine göre es-Suyûtî'nin annesi bir Türk cariye idi. (3) Ona Ebu'l-Fadl künyesini babasının dostlarından Kâdî'l-Kudât 'Izzuddîn Ahmed b. İbrâhîm vermiştir.

Soyu, Şeyh Humâmuddîn el-Hudayrî es-Suyûtî'ye dayanmaktadır. Soy kütük zincirinde, başkanlar, zenginler ve fıkıh alimleri bulunmaktadır. Kendisi en büyük atasının İran asıllı olduğunu söylemektedir. Bağdat'ta bir mahalle olan el-Hudayrî nisbesi ise, burada uzun süre oturduğuna işaret olduğu tahmin edilmektedir. (4) Babası devrin fakihlerindendir. es-Suyûtî, babasının kişiliğini **Husnu'l-Muhâdara fî Ahbâr Mısır ve'l-Kâhîre** adlı kitabında anlatır. Ayrıca atalarının isimlerini birer birer zikreder.

Henüz altı yaşındayken babasını kaybeden es-Suyûtî yetim büyür. Aile dostları tarafından himaye edilir ve onların ihtimam ve gayretleriyle tahsilini tamamlar. Annesi onu devrin büyük alimlerinden olan Şeyh Muhamed el-Meczub'a götürür. Bu şeyhin teşvikleriyle sekiz yaşına girmeden Kur'an'ı ezberler. Bundan sonra ilimle meşgul olur ve Arap edebiyatına aşağıda vereceğimiz pek çok değerli eserler kazandırır.

Hicri 911'de vefat eden yazar, Kahire'nin güney-doğusunda kendisine nisbet edilen mezarlığa gömülür.

Bulduğu dönemin en meşhur ve en çok eser telif eden yazarıdır. Kendisinde küçüklükten dahilik emareleri görüldü. Sekiz yaş gibi çok küçük bir yaşta Kur'an'ı ezberlemiş birisi olarak İbn Dakîk el-'İd'in **'Umde'sini**, en-Nevevî'nin **Minhâcu'l-Fıkıh**'ını, el-Beyzavî'nin **Minhâcu'l-Usûl**'ünü ve İbn Mâlik'in **el-**

3. Karahan, Abdulkadir, es-Suyûtî Maddesi, İslam Ansiklopedisi cilt:11, M.E.B., İstanbul, 1966, s. 258.

4. es-Suyûtî el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ, Tahkik: Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ, Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 1-11, Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabî Kahire (tarihsiz), s.1 ve sonrası; Corci Zeydân, Târîh Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabîyye, Tahkik: Şevki Dayf, 1-4, Dâru'l-Hilâl, 1967, 111, 239.

fiye'sini ezberlemiş, bunun üzerine 864 yılından itibaren ilim ile meşgul olmaya başlamıştır. Önce tefsir, hadis ve fıkıh olmak üzere dini ilimleri öğrenmek için gerekli olan nahiv, me'ânî, beyân, bedî gibi alet ilimlerini öğrenmiş, daha sonra esas ilimlere geçmiştir. Bazı alimlerden fıkıh ve nahiv okuduktan sonra nihayet Şeyh Şihâbuddîn eş-Şarmâsâhî'den feraiz öğrenmiş ve 866 senesi başında Arapça okutmak üzere icazet almıştır. Çok kuvvetli bir zekaya sahip olan es-Suyûtî'nin ikiyüzbin hadisi ezberlediği nakledilmektedir. (5)

es-Suyûtî, **Husnu'l-Muhâdara** adlı kitabında, sayıları yüzelliyi bulan sanat ve ilim dallarındaki hocalarının adlarını anlatır. Bu denli çok sayıda hocası olan es-Suyûtî, henüz onyediyedi yaşındayken ilk eseri olan **Şerhu'l İsti'âza ve'l-Besmele**'yi devrin Şeyhülislami 'Alemuddîn el-Bulkinî'ye sundu ve o da eserin başına bir takriz yazdı.

Şeyhülislam 'Alemuddîn el-Bulkinî, 876 yılında kendisine ders ve fetva görevini verdi. Şeyhuniye ve Baybarsiye medreselerindeki derslere çok sayıda öğrenci katılmaktaydı.

Ölünce Şeyhülislamlığa Şerefuddîn el-Munâvî geçti. es-Suyûtî ondan usûl, Şerhu'l-Behce ile haşiyesi ve Beyzavi tefsiriyle ilgili dersler aldı. Ayrıca meşhur bir hocası da Bizans'ta doğmuş sonra Şam ve Kudüs'e gelmiş daha sonra da Kahire'ye yerleşmiş hicri dokuzuncu asır nahivcilerinden el-Kâfiyeci Muhammed b. Süleymân er-Rûmî (h. 879)'dir. Şeyhuniye ve diğer yerlerde ders aldı. Felsefe, mantık ve nahivle ilgilendi. Hocaları arasında şunları sayabiliriz : Şemsu'l-Fenârî, İbnu'l-Ferîşte, Hâfızuddîn Muhamed el-Bezzâzî. Çok geçmeden tefsir hadis ve fıkihta üstad olmuş, lügat, belagat, mantık ve felsefede de yetkili bir şahıs durumuna gelmiştir.

es-Suyûtî, el-Kâfiyeci hakkında şunları söylüyor: **O, üstadların üstadıydı. Onu her ziyaretimde yeni yeni şeyler öğreniyordum. Bir gün "زید قائم" ibaresinde kaç konu var diye sorunca şaşırdım. 110 konu olduğunu söyledi. Ben de hepsini öğrenmeden gitmem dedim.** Bir çok eseri vardır. es-Suyûtî, kendisinden eserlerinin sayısını sorunca **ben de bilmiyorum** diye cevap verir. Eserlerinin çoğu muhtasarlardan oluşmuştur. En faydalısı ve değerlisi İbn Hişâm'ın **Kavâ'idu'l-İrâb**'ına yaptığı şerhtir. es-Suyûtî, onun düşüncelerini eserlerinde açıklamıştır; Örnek olarak şu cümlede, Sibeveyh'in aksine iki amilin değişik iki mamule atif yapılmasını caiz görmüştür:

5 Karahan, a.g.e., s. 258.

” كان اكلا طعاما زيد و تمرا عمرو ”

Eserlerinin bazıları şunlardır: Meşhur tefsir metodu ile ilgili kitabı **Teysir fi 'İlmi't-Tefsir, Şerh Kavâ'id'l-Edevât, Şerh Kellmetey eş-Şehâde, Mirâcu't-Tabakât, Menâzillu'l-Ervâh, Kararu'l-Vecd fi Şerhi'l-Hamd.**

Diğer hocalarından önde gelenler arasında şunları sayabiliriz: Takiyuddîn eş-Şiblî, Seyfuddîn el-Kinânî el-Hanbelî, Şemsuddîn Muhammed es-Sahavî.

es-Suyûtî de bir çok alim gibi seyahatlar yaparak bilgisini artırma yollarını aradı. Bunun için Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan, Fas ve Tekrûr (6) gibi memleketleri gezmiştir. (7) Ayrıca Mısır'ın Dimyât, Feyyûm ve İskenderiye gibi yerlerini de ziyaret etmiştir.

Kısa zamanda şöhreti yayılan es-Suyûtî'nin derslerini müderrisler bile takip etmiştir. O, devrin bazı ilmi ve fikri münakaşalarına da katılmıştır. Meselâ 875 yılında İbnu'l-Fârid hakkında cereyan eden hararetili münakaşalarda **Kam'u'l-Muând fi Nusret İbni'l-Fârid** adlı eseriyle onun taraftarları arasında yer almıştır.

es-Suyûtî, h. 901 yılında halife el-Mutevekkil 'Alellâh'ın emriyle o zamanlar Kahire'nin en büyük hankahı olan Baybarsiye şeyhliğine geçmiştir. Uzun bir müddet, Kaytbay zamanının sonlarına kadar bu hankah şeyhliğinin sağladığı imkanlar sayesinde refah içinde yaşadığı gibi bir çok eserini rahatça yazmak için de vakit bulmuştur. Bununla beraber bu durumunu kiskananeler de olmuştur. Kaytbay'ın yanına alışlagelmişin dışında Taylesan ile girmesi sultanın kızmasına sebep olmuştur. Bu hareketten sonra sultanı ziyareten kaçınmış; hatta alimlerin sultanları ziyarete bulunmamalarının sünnet olduğunu ileri sürmüştür. Bu mevzuda **Mâ Ravâhu'l-Asâtin fi 'Ademi'l-Mâci' ile's-Selâtin** ünvanlı bir risale de yazmıştır. Daha sonra Baybarsiye şefliği görevinden el çektilmiş olan es-Suyûtî halife el-Mutevekkil 'Alellâh ile münasebetlerini sıklaştırarak ondan kendisini bütün Mısır, Şam ve komşu müslüman devletlerin kadılıklarının üstünde bir göreve tayin etmesini istedi. Sultanın bu vazifeyi vermesi kadılar ve bir kısım halk tarafından engellendi. Çok gururlu olması onu birçok kişinin tenkidine maruz bırakmış ve çağdaşlarının düşmanlığını kazanmıştır. Medrese vakıflarını talebeden ziyade kendisine hasr etmesi genelde tepkiye yol açmıştır.

6 Batı Sudan'ın bir bölümü. Güneyinde Fas, doğusunda Senegal yer almaktadır.

7 Ahmed el-İskenderî, Mustafâ 'Anânî, el-Vasîf fi'l-Edebl'Arabî ve Târîhi, Matbaatu'l-Ma'ârif, Mısır, 1927, s. 306; Corci Zeydân, a.g.e., 111, 244.

Bütün görevlerinden soyutlandırılan es-Suyûtî'nin maneviyatı kırılmış ve insanlara olan güveni tamamıyla sarsılmıştır. Kahire'de Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan er-Ravda'daki evine çekildi. Yalnız bir hayat yaşayıp kendisini eser yazmaya adadı.

Daha önce geçtiği üzere es-Suyûtî, Araplar arasında geçerli olduğu gibi önce tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, me'âni, beyan ve bedî'i öğrenmiş, sonra fıkıh usulü, hadis tartışması, sarf, inşa, metuplaşma, feraid, kıraat ve tıbbi seçmiştir. Ayrıca bir müddet matematikle de ilgilenmiş; fakat zor geldiği için bırakmıştır. Önce mantık öğrenmek isteyen es-Suyûtî, bunun haram olduğuna dair fetvayı duyunca bıraktı. Bunun yanısıra tarih ve edebiyatta da geniş bilgi sahibiydi.

es-Suyûtî, pek çok eser okuyup inceleme fırsatı bulmuştu; fakat bilgisinde çok gururlu idi. Bu durum şu sözünden de açıkça anlaşılabilir: **Tefsir, fıkıh, hadis, nahiv, me'âni, beyan ve bedî' ilimlerinde derya oldum. Gücüm hocaların fevklne çıktı. Yalnız üstadım şeyhullislam 'Alemuddîn el-Bulkînî'nin fıkıhtaki üstünlüğü benden fazladır. Feralz ilmindeki üstünlüğüm diğerlerinden aşağı ise de yine de çağdaşlarımdan üstünüm. Her sahadaki kazanmış olduğum ilim okyanusa benzer; Feralzdeki ilim okyanusa oranla Nil nehrine benzer; Oysa çağdaşlarımdan feralzdeki bilgisi Nil nehrinin bir kolu gibidir. Nilin yanında kolları ne hükmü vardır. Kur'ân'a dayalı ilimlerle hadis ve Arapçayla ilgili ilimlerde kesin başarı elde ettim. Bu üç konuda kesin başarı önce Takiyüddîn es-Subkî'ye sonra da yalnızca bana aittir. (8)**

Kendisini tamamen ilmi çalışmalara vermiş olan es-Suyûtî, şiirle de uğraşmıştır. Yazdığı bazı şiirler varsa da bu konuda pek başarılı olamamıştır.

Mezheb bakımından Şafii olan es-Suyûtî, ilimlerdeki üstünlüğünü gururlu biri ifadeyle dile getirmiş, kendisini devrin en büyük alimi hatta dokuzuncu asrın müceddidi olarak ilan etmiştir. Peygamberle rüyasında veya uyanırken birçok defalar görüştüğünü de iddia ettiği görülmüştür.

es-Suyûtî, bu gururundan dolayı kimseden lıhsan, hediye talep ve kabul etmediği, ilim haysiyetini çok üstün tuttuğu bilinmektedir. Nadir olmakla beraber geçim sıkıntısı çektiği günlerde bile çok zengin olduğu belirtilen kütüphanesindeki kitaplarından bazılarını satmayı tercih ederek çağının bü-

8 Günaltay, M.Ş., İslamda Tarih ve Müverrihler, İstanbul, 1339-1342, s. 408.

yüklerinden gelen hediyeleri kabul etmemiştir. Vefatından sonra sultan Kan-suhu'l-Gavri'den terekesini kaydetmek üzere izin istenildiğinde şu cevap alınmıştır: **es-Suyûtî, hayatta iken bizden bir şey aldı mı ki, biz de onun terekesine el koyalım.** (9)

es-Suyûtî'nin değişik konularda bir çok eseri vardır. Bunların ekserisi uzun araştırmalardan ziyade çeşitli kaynaklardan alıntılar yapılarak derlenmiş eserlerdir. Bu görüşü kendisinden sonraki alimler ileri sürmektedirler. Fakat buna rağmen es-Suyûtî, ilim tarihi bakımından önemli bir şahsiyettir. Zira kaybolan bir çok esere ancak O'nun alıntı telifleriyle vakıf olunabilmektedir.

Eserleri kitap ve risale olarak üç yüzden fazladır. Bunun hakkında değişik görüşler vardır. Brockelmann onun 415 adet basılı ve yazma eseri olduğunu Flugel 560 tane, Cemil Beg (Bey) ise '**İkdu'l-Cevher** adlı kitabında risale ve küçük hikaye tarzında 576 tane, öğrencisi ed-Davûdî ise 500 kadar eseri olduğunu ileri sürmektedir. Kendisine gelince **Husnu'l-Muhâdara** adlı kitabında otobiyografisini verirken üçyüz tane eserinin olduğunu söylemektedir. Tabii ki bundan sonra da bir çok eser telif etmiştir. (10) eserlerini yedi bölüme ayırmaktadır. Yırmilüçü tefsir ve ilgili konularda, doksanbeşi hadisle, otuzbiri dille (11), kırkücü çeşitli konular, otuzbeşi arabi ilimler yirmibiri usûl, beyan ve tasavvufa ilgili, ellisi ise tarih, edebiyat ve benzeri konulardadır.

DİLLE İLGİLİ ESERLERİ

el-Muzhîr fi 'Ulûm'l-Luga : es-Suyûtî'nin dilbilgisi ile ilgili en önemli kitabıdır. Bu kitap dille ilgili araştırma yapan ve dil felsefesi ile ilgilenenler için çok önemlidir. Sahasında tek olup iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm dille ilgili lafızları ve bu lafızların etimolojisini, doğrularını, mütevatirlerini, kesilen ve kesilmeyenlerini, alınma yollarını, fasih, zayıf, kötü, çirkin ve düşük görülenleri, şaz, garib ve nadirlerini, terkedilmiş, sonradan Arapça'ya girmiş ve yabancı olanlarını içerir. Ayrıca dini olan lafızların özellikleri, kökleri, hakikat, mecaz,

9 Karahan, a.g.e., s. 263; es-Suyûtî hakkında detaylı bilgi için bkz., es-Sehâvî ed-Dav'u'l-Lâmi', IV, 65-70, 203; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zehab, VIII, 50-51; el-Guzzî, el-Kevâkibu's-Sâire, I, 226-231; el-İdrîsî, en-Nûru's-Sâfir, s. 54-58; eş-Şevkânî, el-Bedru't-Tâîf, I, 328-335; el-Bagdâdî, Hedîyyetu'l-Ârifin, I, 534-544; Husnu'l-Muhâdara I, 188-195; eş-Şarânî, et-Tabakâtu'l-Kubrâ, s. 4.

10 Umer Ridâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, I-XV, Mektebetu'l-Musennâ, Beyrut (tarihsiz), V, 128; Yûsuf Serkîs, Mu'cemu'l-Matbu'at'l-Arabîyye, I-2, Matbaat Serkîs, Mısır, 1928, s. 1073; Eserleri hakkında bkz. İsmâ'îl Bâşâ el-Bagdâdî, Hedîyyetu'l-Ârifin, I-11, İstanbul, 1951, I, 535-544; Çelebi, Kâtib, Keşfu'z-Zunûn, I-11, İstanbul, 1941.

11 Zeydân, yirmibir tanesinin dille ilgili olduğunu söylüyor. Zeydân, a.g.e., 111, 245.

müşterek, zıt ve eş anlamlı lafızlar ve bunlar gibi edebi sanatlarla kalb, ibdal ve naht misali filolojik konular ele alınmıştır. İkinci bölüm ise vezinler, fiillerin yapıları ve bunlardaki kaideler ve istisnaları kapsar. Dildeki metod ve Arapça'nın diğer Sami dilleriyle olan ilgisi, dilin edebi yönleri ve rivayetin hükümleri bakımından bu bölümün araştırmacılar için değeri büyüktür. Ayrıca tabakalar, hafızlar, sıka sahipleri ve zayıflarını içeren bir bab, Arap şair ve bilginlerin doğum ve ölüm tarihlerini, hangi kabileye mensup olduklarını, adlarını ve soyadlarını, nereden ve niçin aldıklarını, eş ve çocuklarının adlarını, aynı adı taşıyanları, birden fazla adı olanları ve hepsinin teker teker açıklaması, lakaplarının sebepleriyle beraber izahı, neseplerinin tanıtılması, kabileleri birbirine uyan ve uymayanları kapsayan bir bab vardır. (12)

Onun nahve dair pek çok konuyu içine alan çok faydalı ve malumat bakımından çok zengin bu eseri defalarca basılmıştır; Ayrıca Ma'al-'Ayneyn tarafından da **Simâru'l-Muzhîr** adıyla manzum hale getirilmiştir.

Bugyatu'l-Vu'ât fî Tabakât'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât: es-Suyûtî, bu eserini h. 868 yılında kaleme almıştır. Zeydân'a göre bu kitap **Tabakâtu Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn** adlı kitabın küçük nüshasıdır. Bu kitabın büyüğü kaybolmuş orta boydaki nüshası ise Paris'te h. 1332'de basılmıştır. (13)

Sahasında son derece mühim bir eser olan bu kitap hakkında es-Suyûtî şunları söylemiştir : **Henüz yetişme çağındayken nahiv konusunda uzmanlaşmak için bu alanla ilgili bilgileri kapsayan bir kitap yazmayı arzu ediyordum. Zira nahiv ilk uğraştığım ilim dalıdır. Bu kitabı yazarken ilk etapta Ebû Sa'îd es-Sirâfî'nin iki ciltten oluşmuş Tabakâtu'n-Nuhât'l-Basriyyîn adlı kitabını ele aldım; peşinden Ebu't-Tayyib 'Abd'l-Vahîd b. 'Alî el-Halebî'nin dört ciltlik Merâtibu'n-Nahviyyîn'ini ve Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî'nin bir ciltten oluşmuş Tabakâtu'n-Nuhât'ını daha sonra da el-Kâmus müellifi Kâdi Mecdu'd-Dîn el-Firûzâbâdî'nin bir ciltlik el-Bulga fî Tabakât E'immet'l-Luga'sını inceledim ve bütün bu eserleri kaynak yaparak söz konusu eserimi telif ettim.** (14) Adı geçen kitapların yanısıra bazı temel tarih kitapları Ebû Bekr el-Hattîb'in **Târîh Bagdâd** ve Zeyleri, İbn 'Asâkir'in **Târîh Dimeşk** ve benzeri tarih kitaplarından faydalanmış ve bunları ki-

12 es-Suyûtî, el-Muzhîr, s. 1 ve sonrası; Corci Zeydân, a.g.e., III, 248.

13 Aynı eser, III, 240.

14 es-Suyûtî, Bugyatu'l-Vu'at fî Tabakât'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 1-11, Daru'l-Fikr, Kahire, 1979, 1, 3.

tabının mukaddimesinde sıralamıştır. İkibini aşkın biyografiyi içeren bu eser müellifin de işaret ettiği gibi kendisinden önce geçen kitapların özeti mahiyetindedir. Biyografileri asırlara göre düzenlemiş sıra olarak da alfabetik sırayı takip etmiştir. Fakat başlangıcı Muhammedler ve Ahmedlerle yapmıştır. Daha sonrakileri normal alfabeğe göre dizmiştir. Bir babı anlaşmazlıklarla anlaşmalara ayırmış, diğere bir babı, babalar, çocuklar ve benzeri konulara ayırmıştır. Bir nüshası, bin sayfa olarak Dâru'l-Kutubî'l-Mısırî'dedir. Mısır'da 1324 yılında 463 sayfa olarak basılmıştır. Bu kitabın bazı el yazmaları Berlin, Köprülü v.b. yerlerde bulunmaktadır.

Cem'u'l-Cevâmi': Nahiv konusunda kelimenin tarifi ve kısımlarına dair yazılmış mukaddime mahiyetindeki yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. 1- Merfû'lar 2- Mansuplar 3- Mecrurlar 4- 'Âmiller 5-Tâbl'ler (Bu beş bölüm nahivle ilgilidir.) 6- Fillerin binaları 7- Cümlelerin öğelerinde meydana gelen değişiklikler (Bu iki kısım da sarfla ilgilidir.) (15) Bu eser es-Sinkîfî'nin notlarıyla Kâhire'de 1317-1328 tarihleri arasında iki cilt halinde basılmıştır. es-Sinkîfî, aynı eserin manzum şevahidine **ed-Dureru'l-Levâmi'** adlı bir de şerh yazmıştır. es-Suyûtî, bu eserini sonra şerhetti ve **Hem'u'l-Hevâmi'** adını verdi.

Hem'u'l-Hevâmi' Şerh Cem'i'l-Cevâmi' : Dile ait konularda kendisinin, Basra, Kûfe, Bağdad, Endülüs ve Mısır ekolleri mensuplu nahivcilerin görüşlerini içeren geniş hacimli bir kitaptır. Bu eserini telif ederken yaklaşık yüz eserden faydalanmıştır. Bunlar arasında belki de en önemlisi Ebû Hayyân'ın **İrtisâfu'd-Darb** adlı eseridir. es-Suyûtî, bu kitabında daha çok kendi dönemine kadarki görüşlerine katıldığı nahivcileri verir. Meselâ, Ebû Hayyân'ın isimlerin cümlelerde terkibe girmeden önce mu'rab veya mebni olmasını gerektiren bir şey olmadığından ne mebni ne de mu'rab olacağı görüşüne katılır.

Arapların müennes nunuyla birlikte " **وجدني** " ibaresini " **وجدني** " şeklinde de kullandıkları görülmüştür. Nahivciler, " **وجدني** " deki düşen nunun müennes nunu mu yoksa vikaye nunu mu olduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Sibeveyh, düşen nunun, münneslik nunu olduğunu ileri sürüyor. İbn Mâlik de ona katılıyor. el-Muberrred, İbn Cinnî ve Ebû Hayyân ise vikaye nunu olduğunu ileri sürüyor ve delil olarak da birinci nunun fail zamiri olduğunu dolayısıyla hafzedilemeyeceğini gösteriyor. es-Suyûtî de bu son görüşü desteklemektedir.

15 Çelebi, a.g.e., 1, 598.

Basra ekolü mensupları sila ile mevsule muteallak car ve mecrurun öne geçmesini caiz görmezler. Fakat es-Suyûtî'nin de desteklediği Kûfe ekolü mensupları bunu kesin olarak caiz görürler.

"درهم" öne geçmiş haber "بحسبك درهم" cümlesinin i'rabında "بحسبك" de sonra gelmiş mübtedadır şeklindeki hocası Kâfiyecî'nin görüşüne katılır.

Mübteda ve haberin birbirlerini ref ettiklerini ileri süren Kûfelilerin görüşüne katılmaktadır.

"كاد" konusunda da şunları söylemektedir. Bazı kimseler "كاد" nin olumsuzu haber bakımından olumlu, olumlusu ise haber bakımından olumsuz olduğunu ileri sürer ve bu şekilde dilden dile yayılır. Gerçekte ise o da diğer fiiller gibidir. Olumsuzu olumlu, olumlusu olumsuzdur. Ancak eylemin oluşu değil de yakınlık manasının olumsuz şekli, fiilin yakınlığının olumsuzluğudur. Fiilin olması da bir zarurettir. Zira bir işe yaklaşmayan kimse o işi yapmamış demektir. Olumlusu ise fiilin yakınlığının müsbetliliğidir. Fiilin yakın olması gerekmez.

كاد زيد يقوم cümlesinin manası 'Kalkayazdı; fakat kalkmadı' şeklindedir.

Çoğu gramercî ابا لا ابا لك ibaresinde "أبا" kelimesinin zaid "ل" harfi ce-riyle mecrur olan kelimeye muzââf olduğunu ileri sürer. el-Fârisî ise "أبا" kelimesi müfrettir ve kasr için getirilmiştir; "ل" ile mecrur kısım haberdir." der. es-Suyûtî de bu görüşe katılarak şöyle der : **"Ben, tevil, ziyade ve hazf bulunmadığı için Ebû 'Alî el-Fârisî'nin görüşünü seçtim."**

Nida konusunda da şöyle diyor: **"İbn Mâlik hemze ile yapılan nidanın çok az olduğunu ileri sürüyor; fakat ben üçyüzden fazla hemze ile yapılan nidaya rastladım. Bunun için bu konuda özel bir kitap yazdım."**

Suyûtî, "الآن" kelimesinin aldığı hareke konusunda ileri sürülen değişik görüşleri ortaya koyar. Kendisi de zarf olduğu için mansuptur görüşünü seçer. İbn Mâlik'in "يومئذ" misalinde muzââf ileyhin aldığı harekeden dolayı muzââfa hareke verilemeyeceği görüşüne katılır. "رب" nin çok kere taklil (azlık) bazan da teksir (çokluk) için getirilir görüşünde el-Farabî'yi destekler (16).

16 Şevki Dayf, el-Medârisu'n-Nahviyye, Dâru'l-Ma'ârif, Beşinci Baskı, Kahire, 1983, s. 364-365.

İşte bu şekilde es-Suyûtî, nahivcilerin görüşlerinden kendi açısından mantıklı gördüklerini eserlerinde ele almıştır. Bununla daha önce de temas edildiği gibi nahivle ilgili düşüncelerini delillerle ispat yolunu seçen Mısır ekolünün bir mensubu olduğunu göstermektedir. Eser 1927 yılında Mısır'da basılmıştır.

Ktâbu'l-Iktirâh fi 'İlm Usûl'n-Nahv ve Cedellhi: es-Suyûtî, bu kitabı önsözünde de belirttiği gibi İbn Cinni'nin **el-Hasâ'is** adlı eseri doğrultusunda kaleme aldı. Fıkıh usûlünü dilbilgisine tatbik ettiği bir eserdir. Nahiv-usulü ile ilgili bir çok şeyi kısaltmıştır. İbnu'l-Enbârî'nin **Lem'u'l-Edille ve'l-İrab fi Cedell'l-İrâb** adlı eserlere başvurarak birinci kitabın özünü aldı. İkincisinin özetini de konularda sebepleri verirken kullandı. Müellif, eserin birinci bölümünü nahvin ana kaynaklarından olan semâ, meselesine tahsis etmiş, ikinci bölümde icma, üçüncü bölümde kıyas, dördüncü bölümde kelimeyi, başka bir delil bulunmadığı sürece, bulunduğu şekilde bırakıp kullanmak anlamına gelen istishâb, beşinci bölümde istidlal, istihsan ve istikrâ, altıncı bölümde et-Ta'ârud ve't-Terâcih başlığı altında, delillerin aynı kelimedeki karşılaşmaları halinde ortaya çıkan meseleleri ele almıştır. Yedinci ve son bölümde ise nahvin kuruluşunda hizmeti geçen dil alimleriyle, bu sahada çalışacak olanların öğrenmesi gereken bilgileri zikretmektedir. (17)

Haydarabat'ta 102 sayfa olarak 1310 yılında basılmıştır. Nahvin kaynakları hususunda derli toplu çalışmalardan olan ve çeşitli baskıları bulunan el-'Iktirâh, Ahmet Suphi Furat tarafından da tahkik edilerek, 1975-1978 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

el-Eşbâh ve'n-Nazâ'ir : Dilbilgisine ait değişik problemlerin fıkıh münakaşaları usûlünde kaleme almış olduğu bir kitaptır. es-Suyûtî, aynı ünvanla bir de fıkıh muhtasarı yazmıştır. Metod olarak fıkıh alimlerinin kullandığı metodu kullanır. Bunu önsözünde açıklamaktadır. Bu kitabını baş kısmı hariç Kâdî Tâcu'd-Dîn es-Subkî'nin kitabının ışığında yazdığı söylenmektedir. Baş kısmını ise ez-Zerkeşî'nin kitabından esinlenerek yazmıştır. ez-Zerkeşî'nin olsun es-Subkî'nin olsun her iki kitapta da dilbilgisi kuralları fıkıh münakaşası içerisinde ele alınmıştır.

Herbiri bağımsız bir önsöz bulunan sanki yedi kitap imiş gibi yedi dalda düzenlenmiş bir eserdir. Hutbe lakap gibi konuları içerir. Bu yedi konuyu mad-

17 Çöğenli, M. Sadı, Demirayak, Kenan, Arap Edebiyatında Kaynaklar, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1994, s. 149.

deler halinde şöyle sıralayabiliriz: 1- Kaldeler ve bunda kullanılan usûl. 2- Bağlaçlar, istisnalar. 3- Morfolojiyle ilgili konular. 4- Cem ve farklar bölümü. 5- Luğâz ve Mutarâhat (18) 6- Münakaşa, münazara ve fetvalar. 7- Efrâd ve garâ'ib sanatı. İlk olarak dört cilt halinde 1317'de Haydarabat'ta basılan eser, 'Abdul'âl Sâlim Mukerrem tarafından tahkik edilerek dokuz cilt halinde, 1985 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. (19)

el-Muhezzeb : Kur'an'da geçen muarrab kelimeleri açıklamaktadır. Kelimeler alfabetik olarak tertip edilmiş eserde yaklaşık 124 muarrab kelimenin izahı yer almaktadır. Eser, 1980 yılında Kahire'de İbrâhîm Muhammed Ebû Sikkîn tarafından tahkikli olarak yayımlanmıştır. (20)

el-Behcetü'l-Merziyye: İbn Mâlik'in **Elfiye**'sinin şerhinden ibarettir.

Serhu'l-Mugnî : İbn Hişâm'ın el-Mugnî'sinin şerhidir.

Şerh Şevâhid Mugnî'l-Lebîb veya **Fethu'l-Karîb bi Şevâhid Mugnî'l-Lebîb**: İbn Hişâm'ın el-Mugnî adlı kitabındaki şevahidin şerhidir. es-Suyûtî, yalnızca şiirleri şerhetmekle kalmamış, şiirin kâilini, şahid olarak kullanılan beytin geçtiği şiirin tamamını veya önemli gördüğü kısımlarını zikretmeye de özen göstermiştir. Ayrıca, şiirlerin rivayetinde farklılıklar varsa farklı bütün rivayetleri ve ravilerini de zikretmiştir. Eser, Muhammed Emîn es-Sinkîtî tarafından tashih edilerek 1322 yılında Kahire'de basılmış, bu baskı Ahmed Zafir Kûcân tarafından tekrar gözden geçirilip tashih ve talikler üzerindeki hatalar izale ve tahkiki edildikten sonra, iki cilt olarak Beyrut'ta neşredilmiştir. (21)

eş-Şahda fî'n-Nahv : Nahivle ilgili yetmiş beyitten ibaret bir kasidedir.

el-Ahbâru'l-Merviyye fî Sebeb Vad'l'l-İlmî'l-'Arabiyye: Arap dilbilgisinin doğuşu hakkındaki rivayetleri ihtiva eden bir risaledir.

Târîhu'l-Farîda fî'n-Nahv ve't-Tasrîf ve'l-Hatt: Arap dilbilgisine ait değişik problemler üzerinde durulan bir eserdir. Muhammed b. 'Abdu'r-Rahmân el-Fâsî tarafından şerh edilmiştir.

18 Bazı konularda karşılıklı tartışma ve düşüncelerin arz edilmesi.

19 Çelebi, a.g.e., 100-101; Şevkî Dayf, a.ge., s. 363.

20 Çöğenil, a.g.e., s. 150.

21 Aynı eser, s. 150.

EDEBİYATLA İLGİLİ ESERLERİ

Rasfu'l-La' fî Vasfi'l-Hilâl : Ayın nitelenmesi ile ilgili bir şiir mecmuasıdır. İstanbul'da 1302'de basılmıştır.

Makâmâtü's-Suyûfî: Yirmi dokuz risaleden oluşmuş yüzotuz makame (küçük hikaye) dir. En önemli iki makamesi: Ravda adasını vafettiği **Bülbülü'r-Ravda** ve **Makamât Sindiyye**dir. İstanbul'da 1297 yılında basılmıştır. Daha sonra Ahmed et-Tuveyfî tarafından tahkik edilerek 1988 yılında Tunus'ta neşredilmiştir.

'Ukûdu'l-Cumân fî 'İlmî'l-Me'ânî ve'l-Beyân: Müellif, belagatla ilgili bu eserini, meânî, beyân ve bedî' şeklinde üç bölüme ayırmıştır. Eserin sonunda ise edebi hırsızlıklar ve bazı edebi sanatlar hakkında bilgi vermektedir. 1987 yılında Mısır'da basılmıştır.

ORTAK KONULARDAKİ ESERLER

en-Nefhatu'l-Miskyye ve Tuhfetu'l-Melekiyye: Nahiv, bedî' ve me'âni ile ilgili 166 satırlık şemalardan oluşmuştur. (22)

Müştehe'l-'Ukûl fî Muntehe'l-Mankûl: Her konudaki söylenmiş güzel sözleri içeren bir risaledir. Dâru'l-Kutubi'l-Mısri'de bulunmaktadır:

1276'da Mısır'da basılmıştır.

el-Vesâ'il ilâ Ma'rifeti'l-Evâ'il: el-'Askarî'nin kitabını alıp çeşitli düzenlemelerde bulunduktan sonra yazmıştır. Kitapta, ilk hutbe söyleyen, ilk söyle giyinen ve ilk şiir söyleyen gibi her konudaki ilkleri ele almıştır. 116 sayfadandır oluşmuştur.

Husnu'l-Muhâdara fî Ahbâr Mısır ve'l-Kâhîre: İki ciltlik bu eseri vermemizdeki gaye, muhtevasında dil ve edebiyatla ilgili konuların bulunmasıdır. Mısırdaki gelmiş geçmiş şairler, nahivciler ve emirlerin katiplerini ele alır. 1968 yılında iki cilt olarak Kâhîre'de basılan eserin çeşitli baskıları vardır. Eserin bir kısmı Latince tercümesiyle birlikte 1834 yılında neşredilmiştir. (23)

Lubbu'l-Lubâb fî Tahîrî'l-Ensâb: Ensab hakkında özet bir kitaptır. İbnü'l-Esîr'in el-Lubâb adlı eserinin düzenlenmiş bir kısaltmasıdır. Şair, edip ve katiplerin neseplerinin bulunması bakımından önemlidir.

22 Nî'metullâh, el-'Andârî, Târîh Âdâbî'l-Lugati'l-'Arabiyye, Matbaat Mursilln, 1933, s. 263.

23 Çöğenli, M. Sadî, Demirayak, Kenan, a.g.e., s. 258.